

مجموعه آموزش مربی
فلسفه برای کودکان و نوجوانان

۲

۱۳۹۹/۹/۱۳
۹۹۱۰۰۱۳

مبانی روان‌شناسی رشد شناختی در برنامه فلسفه برای کودکان

مهرنوش هدایتی

استادیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

گروه فکرپروری برای کودکان (فبک)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۱۰۴۶۸۱، فکس: ۸۱۰۳۶۳۱۷

مجموعه آموزش مری فلسفه برای کودکان و نوجوانان

۲

مبانی روان‌شناسی رشد شناختی در برنامه فلسفه برای کودکان

نویسنده: مهرنوش هدایتی

مدیر انتشارات: ناصر زعفرانچی

سرپرستار: رضا حسینی

ویراستاران: محمدابراهیم باسط و زهره فتحی

نسخه‌ویرا: یونس تسلیمی پاک

صفحه‌آرا: غزاله مکی

ترجمه: محمدجواد پژوهنده

مطبع: فنی: عرفان بهار دوست

طراح چاپ: مجید اسماعیلی زارع

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۷۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: ...

قیمت: ۱۲۰۰۰

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: هدایتی، مهرنوش، ۱۳۵۱ -

عنوان و نام پدیدآور: مبانی روان‌شناسی رشد شناختی در برنامه فلسفه برای کودکان / مهرنوش هدایتی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۱۶۸ ص؛ ۵/۱۴×۲۱ س.م.

فرونت: مجموعه آموزش مری فلسفه برای کودکان و نوجوانان؛ ۲.

شابک: 978-964-426-838-0؛ دوره: 9-835-964-426-978

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: کودکان و فلسفه؛ موضوع: اندیشه و تفکر خلاق در کودکان

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۴ B۱۰۵/۵۹۵۳۶؛ رده‌بندی دیویی: ۱۰۸/۳۵

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۳۹۷۳۶۳۶

فهرست

۵	سخن سدید بسره
۱۳	فصل اول: آشنایی با مفاهیم و نظریه‌های رشد شناختی
۱۳	۱. مقدمه
۱۹	۲. مفاهیم و نظریه‌های رشد شناختی
۲۰	۱.۲. تعریف روان‌شناسی رشد شناختی
۲۳	۲.۲. ویژگی‌های رشد
۲۴	۳.۲. گستره تاریخی نظریات رشد شناختی
۲۴	۱.۳.۲. دوران روان‌شناسی عامه
۲۵	۲.۳.۲. نظریه جان لاک
۲۶	۳.۳.۲. نظریه روسو
۲۹	۴.۲. دوران روان‌شناسی علمی
۳۰	۱.۴.۲. نظریات هال و گزل
۳۱	۲.۴.۲. نظریه آموزشی مونته‌سوری
۳۵	۳.۴.۲. نظریه اریکسون
۴۰	۴.۴.۲. نظریه پیاژه
۴۶	۵.۴.۲. نظریه بندورا
۵۰	۶.۴.۲. نظریه پیازره
۷۱	۷.۴.۲. نظریه ویگوتسکی

- ۸۴ دیدگاه پردازش اطلاعات
- ۹۲ برای مطالعه بیش‌تر
- ۹۵ فصل دوم: امکان فلسفه‌ورزی برای کودکان
- ۹۶ گفتار نخست: برنامه فلسفه برای کودکان
- ۱۶۲ پی‌نوشت
- ۱۶۳ رای مطالعه بیش‌تر
- ۱۶۵ منابع

سخن سردبیر مجموعه

«و چون به ایشان گفته شود از آن چه خداوند نازل کرده است پیروی کنید، گویند خیر، ما از آن چه نیاکانمان را بر آن یافته‌ایم پیروی می‌کنیم. اما اگر نیاکانشان چیزی بیندیشیده و راهی نیافته باشند [باز هم از آنان پیروی می‌کنند؟]» (بقره: ۱۷۰).

«اگر به کودکان خود بگوییم که برای خود فکر کنند، به‌زودی کسانی پیدا خواهند شد که به جای آن‌ها فکر خواهند کرد» (ایمانوئل کانت).

«چرا می‌خواهیم کودکانمان اهل تفکر باشند؟» این اولین پرسش اساسی است که پدران، مادران، مربیان، و متولیان آموزش و پرورش که چنین آرزویی را در سر می‌پرورانند باید به آن بیندیشند. پاسخ‌های فراوانی را می‌توان به این پرسش داد، اما شاید یکی از ساده‌ترین و بهترین پاسخ‌ها این باشد که ما آرزو داریم کودکانمان روش درست اندیشیدن را بیاموزند؛ زیرا علاوه بر این که می‌خواهیم فرزندانمان آینده بهتری داشته باشند، می‌دانیم که همیشه هم‌راه آن‌ها نخواهیم بود. اگر قرار است که کودک بتواند در رسیدگی آینده خود انسانی موفق باشد، باید بتواند خوب بیندیشد. ما می‌دانیم که ممکن نیست تمام دانش لازم برای تصمیم‌گیری در موقعیت‌های سرنوشت‌ساز آینده را در اختیار او قرار دهیم؛ اما اگر او بتواند در چنین مواقعی «گلیم خود را از آب بیرون بکشد»، در آن صورت، راه و رسم درست اندیشیدن را به‌کار برده است.

این‌که چرا بشر امروز بیش‌تر به این نیاز واقف شده است مسئله‌ای دیگر است. شاید پیچیدگی موقعیت‌های انسان امروز و تغییرات مداوم و سریع آن‌ها ما را بیش از پیش مطمئن ساخته است که دانش و تجارب امروز ما برای فردای کودکانمان کفایت نمی‌کند. جالب این‌جاست که این نیاز به اندازه‌ای برای ما حیاتی جلوه کرده است که حاضر به تقویت توانایی‌هایی در کودکانمان شده ایم که به احتمال زیاد وضعیتی دشوارتر را پیش روی ما بزرگ سالان اعم از مریبان، والدین، معلمان، برنامه ریزان آموزشی، و حاکمان جامعه بر سر خواهد داد. کودکی که به جهان از همان دریچه ما بزرگ ترها می‌گردد دارای عاداتی است که ما از او خواسته‌ایم و اندیشه‌هایی که ما برای او تعیین کرده ایم، قاعدتاً، مطیع‌تر از کودکی خواهد بود که توانایی اندیشیدن را به دست آورده است.

همه ما با پذیرش دو پیش‌فرض مهم به این مسیر تربیتی خود امیدواریم: پیش‌فرض اول این‌که داور عقلی همان‌شمول را درباره بنیاد هستی، دین، مذهب، اخلاق، آداب و رسوم، سیاست، فرهنگ پذیرفته‌ایم؛ پیش‌فرض دوم این‌که عقلانیت را امری ذوابعاد در نظر گرفته‌ایم که علاوه بر جایگاه سنتی تفکر نقادانه، ابعاد دیگر تفکر مانند تفکر خافانه و تفکر مراقبتی نیز جایگاه ویژه‌ای در آن دارند. چنین عقلانیتی مسأله‌ای است که تا زمانی که جای‌گزینی بهتر برای آن‌چه نقد می‌کنیم نیافته‌ایم، بر حفظ میراث گذشته بکوشیم. هم‌چنین، این پیش‌فرض‌ها از مبانی معرفتی مهم برنامه فلسفه برای کودکان‌اند.

با توجه به علاقه روزافزون مریبان، دانشجویان، پژوهش‌گران، دانش‌آموزان، و پدران و مادران به پرورش تفکر و قوه خلاقیت در کودکان و نوجوانان، به ویژه رویکرد برنامه فلسفه برای کودکان و نوجوانان در ایران، بر آن شدیم تا مجموعه‌ای را فراهم آوریم که خواننده را با ابعاد مختلف این

برنامه آشنا کند. بدین منظور، طرحی در گروه فلسفه و فکرپروری برای کودکان و نوجوانان (فبک) در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی با عنوان «تهیه و تدوین درس‌نامه‌های تربیت مربی فلسفه برای کودکان و نوجوانان» در تیرماه ۱۳۹۲ به تصویب رسید. در این طرح ۱۲ نفر از استادان برجسته فلسفه برای کودکان با سابقه سال‌ها تجربه، پژوهش، ترجمه، و تألیف در این حوزه، هریک متناسب با زمینه تخصصی تر خود، نگارش یکی از این درس‌نامه‌ها را پذیرفتند. این درس‌نامه‌ها عبارت است از:

۱. درآمیخته‌ای بر برنامه فلسفه برای کودکان؛ به قلم دکتر مراد یاری دهری؛
۲. مبانی روان‌شناسی رشد سنی در برنامه فلسفه برای کودکان؛ به قلم دکتر مهرنوش مددات؛
۳. نگاهی به فلسفه برای کودکان از منظر فلسفه تعلیم و تربیت؛ به قلم دکتر سعید ضرغامی؛
۴. مبانی و کارکردهای حلقه کندوکاو؛ به قلم دکتر سیدمنصور مرعشی و دکتر یحیی قانلی؛
۵. اصول تسهیل‌گری و ویژگی‌های تسهیل‌گر حلقه کندوکاو؛ به قلم دکتر مژگان رشتچی؛
۶. تفکر نقادانه در عمل؛ مهارت‌های گفت‌وگوی مؤثر در کلاس درس؛ به قلم دکتر سعید ناجی؛
۷. داستانی برای کندوکاو؛ به قلم دکتر لیلا حبیبی؛
۸. ارزش‌یابی در فلسفه برای کودکان؛ به قلم دکتر یحیی قانلی؛

۹. حلقه کندوکاو اخلاقی: تربیت اخلاقی در برنامه فلسفه برای

کودکان؛ به قلم دکتر روح‌الله کریمی؛

۱۰. علم‌ورزی در حلقه کندوکاو؛ به قلم دکتر حسین شیخ‌رضائی؛

۱۱. فیک در ترازو: نگاهی انتقادی از منظر تعلیم و تربیت اسلامی؛

به قلم دکتر خسرو باقری نوع‌پرست؛

۱۲. تیزفکری: مهارت فهم و سنجش استدلال؛ به قلم دکتر

حامد صفائی‌پور.

مطال «شبهه نامه تألیف هماهنگ» که طی چندین نشست مشترک با اساتید تدریس، معیارهایی در نگارش این کتاب‌ها تعریف شد که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. ملاک مهم رای‌زن‌سازگان در همه آثار، دقت، وضوح، روانی،

جذابیت، و توجه به نیازهای مربیان فلسفه برای کودکان بوده است.

۲. در ابتدای هر فصل، ریوس مطالب و در پایان هر فصل یا پایان کتاب

منابعی برای مطالعه بیشتر معرفی شده‌اند.

۳. برای برخی از درس‌نامه‌ها تا حد امکان پرسش‌هایی در قالب طرح

بحث برای تأمل بیشتر خوانندگان و تکمیل مطالب و تمرین‌هایی

کاربردی برای مشارکت دادن فعال خواننده، در بین‌ها در پایان هر

فصل یا بخش، گنجانده شده است.

۴. در تألیف درس‌نامه‌ها از منابع معتبر استفاده شده است.

۵. سعی بر این بوده است که در متن کتاب، تا آن‌جا که ممکن است، از

ارجاع‌های غیرضروری و پیاپی به نام نویسندگان و کتاب‌ها و

هم‌چنین آوردن نقل‌قول‌های مستقیم پرهیز شود تا به روانی متن

لطمه‌ای وارد نشود و متن کتاب متنی یک‌دست به قلم نویسنده و

عاری از نقل قول‌ها و ارجاعات مکرر درون‌متنی باشد. از این رو، در فصولی که نقل قول‌ها از کتاب یا مقاله‌ای زیاد بوده است، نویسندگان، به جای ارجاع‌های بسیار، متن را به قلم خود بازنویسی کرده و در ابتدا یا پایان فصل فهرست آن منابع را متذکر شده‌اند.

۶. تا حد امکان از تکرار مطالب غیرضروری خودداری شده است. البته هر کتاب برای خود استقلالی دارد که می‌توان آن را بدون مطالعه دیگر کتاب‌ها نیز فهم کرد، اما در عین حال پیوستگی عمیقی میان همه درس‌نامه وجود دارد. توضیح آن‌که، برای مثال، در درس‌نامه مبانی و در کردنی حلقه کندوکاو لازم است به نقش جان دیویی یا لئو ویگوتسکی اشاره شود، اما از آن جا که به نخستین اندیشمندان در درس‌نامه نگاهی به فلسفه برای کودکان از منظر فلسفه تعلیم و تربیت و به دیگری در «سازمانده‌های روان‌شناسی رشد» شناختی در برنامه فلسفه برای کودکان به نظر منسل پرداخته شده، در درس‌نامه مبانی و کارکردهای حلقه کندوکاو فقط به صورت گذرا به آنان اشاره شده است.

۷. اگرچه مخاطبان اصلی این درس‌نامه‌ها علاقه‌مندان به مربی‌گری فلسفه برای کودکان‌اند، ولی همه معلمان، پژوهش‌گران، دانشجویان فلسفه تعلیم و تربیت، امور تربیتی، ادبیات کودک و فلسفه متفکران برنامه‌ریزی آموزشی و پرورشی، و پدران و مادران نیز می‌توانند از همه یا برخی از این آثار، به فراخور علاقه یا تخصص خود، بهره‌مند شوند.

۸. از آن جا که بومی‌سازی برنامه فلسفه برای کودکان و ترجمه آن به زبان فرهنگ کودکان هر سرزمین از ضروریات این برنامه محسوب می‌شود، نویسندگان این مجموعه بر آن بوده‌اند تا در

جهت ارائه الگویی ایرانی - اسلامی از این برنامه تلاش کنند. گرچه ارائه چنین الگویی در یک کتاب یا حتی مجموعه‌ای از این دست ممکن نیست، اما این مجموعه می‌تواند گامی در جهت تحقق این امر باشد؛ چنان‌که درس‌نامه فبک در ترازو: نگاهی انتقادی از منظر تعلیم و تربیت اسلامی با چنین هدفی در این مجموعه قرار گرفته است.

بدیهی است که مطالعه این مجموعه شرط لازم، و نه کافی، جهت مربی‌گری فلسفه برای کودکان است. از این رو، گروه فبک، در برنامه‌هایی که این زمینه اجرا می‌کند، علاوه بر تدریس این درس‌نامه‌ها، دوره‌ای را با عنوان «کارگاه مربی‌گری و دوره کارورزی» گنجانده است. گفتنی است که کسب دانش سری جهت مربی‌گری فلسفه برای کودکان، به هر حال، اجتناب‌ناپذیر است و بی‌سک، آموزش فنون لازم در این زمینه، بدون آموزش مبانی و ابعاد مختلف نظری آن، نتیجه‌ای جز مبتذل کردن این برنامه به بار نخواهد آورد.

این مجموعه اولین گامی است که در ایران برای تربیت مربی فلسفه برای کودکان، مطابق با معیارهای جهانی جهت مطالعه برنامه‌های دیگر کشورها در این حوزه، برداشته شده است. گسترش و رافزون برنامه فلسفه برای کودکان در کشور، که متأسفانه، در برخی موارد، افزای که بیش‌تر دغدغه تجارت داشته‌اند تا فرهنگ، به شکل غیرکارشناسانه، به آن پرداخته‌اند، ما را بر آن داشت تا هرچه سریع‌تر این آثار را منتشر کنیم و در دسترس مخاطبان قرار دهیم؛ از این روی، این مجموعه مسلماً بدون اشکال نیست. مؤلفان و اعضای گروه فبک از نقدها و پیش‌نهادهای اساتید، مربیان، و دانشجویان مشتاقانه استقبال می‌کنند و مطمئناً در ویرایش‌های بعدی این مجموعه از آن‌ها بهره خواهند گرفت.

برای به ثمر نشستن این مجموعه افراد بسیاری سهیم بوده‌اند که لازم می‌دانم از همه آن‌ها قدردانی و سپاس‌گزاری کنم: همکار گرامی خانم دکتر مهرنوش هدایتی که پیش‌نهاد اولیه این طرح را دادند؛ خانم دکتر ملیحه راجی، مدیر گروه فیک، که همواره پشتیبان اجرای طرح بودند؛ آقای دکتر حمیدرضا آیت‌اللهی، رئیس پیشین پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، آقای دکتر غلامحسین خدیری، رئیس پیشین پژوهشگاه حکمت معاصر، خانم دکتر فروغ پارسا، رئیس پژوهشگاه حکمت معاصر، که پی‌گیر انتشار این مجموعه بودند؛ آقای دکتر حسینعلی قبادی، سرپرست پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، که به انتشار این مجموعه عنایت و ویژه‌ای داشتند؛ همه اساتید و همکاران این قدم در اجرای این طرح، که با بنده صمیمانه همکاری کردند؛ آقایان صرغفرانچی، مدیر انتشارات پژوهشگاه؛ آقای رضا حسینی، سرپرستار محترم، که با دل‌سوزی فراوان و بدون چشم‌داشت، علاوه بر مدیریت ویراستاری مجموعه و ارائه راهنمایی‌ها و پیش‌نهادهای ویرایشی و نگارشی سودمند، مدیریت صفحه‌آرایی و طراحی جلد کتاب‌ها را نیز پذیرفتند؛ و همه ویراستاران زحمت و بزرگواری که در آماده‌سازی و انتشار بهینه این مجموعه با ایشان همکاری کردند. در پایان، برای روح پرفتوح استاد فرزانه آقای دکتر صادق آئینه‌ون، (رحم‌الله تعالی علیه)، که با مهربانی، بزرگواری، و صمیمیت خود در دوره ریاست سر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی فضایی سرشار از امید و نشاط را در آنجا حاکم کردند و با ایجاد آن فضا به انتشار این مجموعه یاری رساندند، علو درجات را از درگاه خداوند متعال خواستارم.

روح‌الله کریمی

تابستان ۱۳۹۴